

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “อัตลักษณ์พื้นถิ่นในบันเทิงคดีภาคใต้ (พ.ศ.2522-2546)” มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อวิเคราะห์การครอบงำของวัฒนธรรมกระแสหลักที่มีต่อวัฒนธรรมพื้นถิ่นใต้ที่ปรากฏในบันเทิงคดีของนักเขียนชาวใต้บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา 3 จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง ตั้งแต่ พ.ศ. 2522 ซึ่งเริ่มปรากฏบันเทิงคดีที่แสดงอัตลักษณ์พื้นถิ่นใต้ขึ้นจนถึง พ.ศ.2546 และ 2) เพื่อวิเคราะห์การสร้างอัตลักษณ์พื้นถิ่นใต้ในบันเทิงคดีดังกล่าว โดยใช้แนวคิดหลังอาณานิคมเป็นกรอบใหญ่ในการวิเคราะห์ และใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์เป็นประเด็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าผู้สร้างบันเทิงคดีภาคใต้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ทางวัฒนธรรมของวรรณกรรมอย่างจริงจัง ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ซึ่งเกิดกระแสความตกต่ำของวรรณกรรมเพื่อชีวิตแบบ “สูตรสำเร็จ” นักเขียนชาวใต้ก็ปรับเปลี่ยนแนวการเขียนจากแบบเพื่อชีวิตไปเป็นวรรณกรรมสะท้อนสังคมและปัญหาชนบทที่มุ่งสร้างสรรค์หรือช่วยเป็นกระจกสะท้อนและช่วยแก้ปัญหาสังคม โดยใช้กลวิธีการเขียนที่เน้นความสมจริง กลวิธีการสร้างและลดระยะห่างระหว่างตัวนักเขียน กับผู้อ่าน และตัวนักเขียนกับชาวบ้านที่ถูกเขียนถึง เพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตาม และเชื่อถือเรื่องราวต่างๆ ที่นำเสนอในวรรณกรรม นักเขียนคาดหวังว่าจะทำให้เกิดผลด้านกลับคือกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการแก้ปัญหา

ความตระหนักในบทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง ทำให้บันเทิงคดีภาคใต้ที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์มีฐานะเป็นเครื่องมือตอบโต้การครอบงำของวัฒนธรรมกระแสหลักที่มีต่อพื้นถิ่นใต้ การตอบโต้นี้ บันเทิงคดีภาคใต้ได้แสดงออกใน 2 ระดับด้วยกัน คือการตอบโต้ด้วยการเปิดเผยผลของการครอบงำที่ทำให้ท้องถิ่นภาคใต้อ่อนแอ และการตอบโต้ด้วยการทบทวนหรือฟื้นฟู หรือสร้างอัตลักษณ์พื้นถิ่นใต้ เพื่อเลื่อนไหลตัวเองเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

ในการตอบโต้ด้วยการเปิดเผยผลของการครอบงำนั้น บันเทิงคดีภาคใต้เสนอภาพของท้องถิ่นที่ตกอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิง ต้องอพยพโยกย้ายออกไปหารายได้นอกภาคเกษตรเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับกระแสบริโภคนิยมและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาสู่หมู่บ้าน ผู้วิจัย

พบว่าวรรณกรรมให้ความสำคัญกับการเปิดเผยการครอบงำในประเด็นหลักๆ 6 ประการด้วยกัน คือการครอบงำทางการศึกษา เศรษฐกิจ การคมนาคมและเทคโนโลยี การแพทย์สมัยใหม่ ประวัติศาสตร์/ความทรงจำ และภาษา อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมไม่ได้ต่อต้านการครอบงำอย่างสุดขีด แต่มีการยอมรับบางด้านของการพัฒนาด้วย เช่น ด้านการศึกษา ด้านการแพทย์ ด้านเทคโนโลยี และภาษา โดยเฉพาะด้านการศึกษา บันเทิงคดีในช่วงทศวรรษ 2520 ยอมรับถึงความสามารถของความรู้สมัยใหม่ที่จะเข้ามาช่วยเติมเต็มความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อทำให้ท้องถิ่นกลายเป็น “ท้องถิ่นสมัยใหม่/ทันสมัย” ที่มีฐานะหรือศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับเมือง โดยที่ไม่ต้องกลายเป็นเมืองไปด้วย เช่นมีความคาดหวังว่าเมื่อคนในท้องถิ่นได้เข้าโรงเรียนก็จะได้นำความรู้สมัยใหม่กลับมาพัฒนาบ้านเกิด

ความคาดหวังนี้เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบทสังคมไทย ก็พบว่าเป็นผลสะท้อนกลับของนโยบายพัฒนาโดยรัฐที่มอง หรือการหาทางออกจากปัญหาสังคมที่ในช่วงก่อนทศวรรษ 2530 เกิดแผนการพัฒนาที่จัดทำโดยรัฐส่วนกลาง อันเป็นแผนพัฒนาที่เห็นว่าชนบทล้าหลัง บันเทิงคดีเหล่านี้จึงนำเสนอความคาดหวังที่จะให้คนท้องถิ่นเองได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการพัฒนา เรียกร้องให้การพัฒนายึดท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง ไม่ใช่ยึดเมืองและรัฐเป็นแกน โดยการเสนอว่าถ้าหากให้คนท้องถิ่นได้มีความรู้สมัยใหม่ เขาก็อาจสามารถกลับมาพัฒนาบนพื้นฐานทรัพยากร ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเอง

อย่างไรก็ดี บันเทิงคดีช่วงทศวรรษ 2530-2540 กลับตื่นตระหนกว่าแล้ว “การศึกษา” ก็มีความหมายเหมือนกับถนน ไฟฟ้า โทรทัศน์ ประวัติศาสตร์รัฐชาติ และภาษากลาง ที่เป็นเครื่องมือหรือภาคปฏิบัติของการพัฒนาที่ส่งเสริมให้คนท้องถิ่นกลายเป็นอื่นมากกว่าที่จะกลับมาเป็นคนท้องถิ่นที่มีความรู้แบบสมัยใหม่ การศึกษาร่วมมือกับถนน ไฟฟ้า โทรทัศน์ ประวัติศาสตร์รัฐชาติ และภาษากลางจุดดึงคนได้ออกจากท้องถิ่นโดยไม่รู้ตัว ไฟฟ้านำมาซึ่งโทรทัศน์ที่หล่อหลอมทัศนคติต่อโลกต่อชีวิตที่ไม่อิงอยู่กับรากเหง้าความเป็นท้องถิ่น ขณะที่ประวัติศาสตร์และภาษาเป็นเครื่องมือครอบงำที่ยังผลให้ท้องถิ่นสูญเสียอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ สูญเสียความภาคภูมิใจในตัวเอง

นอกจากนั้น บันเทิงคดีภาคใต้ยอมรับว่าการแพทย์สมัยใหม่จะยังประโยชน์ในแง่ที่สามารถจุดดึงชาวบ้านขึ้นมาจากความไม่แน่นอนของระบบสุขภาพแบบดั้งเดิม แต่การเข้าถึง

การแพทย์สมัยใหม่ของชาวบ้านก็เป็นเพียงความฝันไกลๆ ที่ไปไม่ถึง เพราะเป็นบริการภาครัฐที่ต้องซื้อหาได้ด้วยเงิน ในสถานการณ์ที่ท้องถิ่นอ่อนแอทั้งด้านวัฒนธรรมและทรัพยากร จึงมีชาวบ้านจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงการแพทย์สมัยใหม่ได้ ทั้งๆ ที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้า

ผลของการที่ท้องถิ่นภาคใต้ถูกดึงเข้าไปสู่ศูนย์กลางที่เป็นผู้ผูกมัดนิยามความหมายของความเป็นไทยเอาไว้ อีกด้านหนึ่งกลับเป็นการผลักให้ท้องถิ่นกลายเป็นพื้นที่ชายขอบของความเป็นไทย การเปิดเผยการครอบงำจากศูนย์กลางของบันเทิงคดีภาคใต้ในช่วงทศวรรษ 2520 จะนำเสนอว่าการสูญเสียอัตลักษณ์ของท้องถิ่นภาคใต้นั้นเกิดจากกระบวนการ 2 ด้านที่ขัดแย้งกัน คือด้านที่ถูกผนวกเข้ากับความเป็นไทย และด้านที่ถูกกีดกันจากความเป็นไทย กล่าวคือศูนย์กลางสร้างนิยามความเป็นไทยที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ จึงพยายามผนวกท้องถิ่นได้เข้ากับนิยามนี้ผ่านนโยบายการพัฒนาและการปกครองแบบรวมศูนย์ ขจัดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นผ่านการสร้างวัฒนธรรมความเป็นไทย โดยภาษา การศึกษา รสนิยม และอื่นๆ ในกาครั้งนี้ท้องถิ่นได้ซึ่งมีตัวตนทางประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะตนจึงเท่ากับถูกกีดกันออกจากความเป็นไทยไปด้วย

ส่วนการตอบโต้ด้วยการทบทวน/รื้อฟื้น หรือสร้างอัตลักษณ์พื้นถิ่นได้ขึ้นมาใหม่นั้นเป็นผลของการตระหนักถึงความสูญเสียอัตลักษณ์เพราะกระบวนการผนวกเข้าและกีดกันของความเป็นไทยข้างต้น บันเทิงคดีภาคใต้มีบทบาทเป็นพื้นที่ของการขัดขืน/ต่อต้านอำนาจครอบงำทางวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กับการสร้างสรรค์เพื่อแสดงถึงอำนาจของท้องถิ่นที่จะเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์บนพื้นฐานของความเป็นตัวของตัวเอง ผู้วิจัยจึงพบว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้ได้สร้างภาพท้องถิ่นที่เลื่อนไหลตัวเองเข้ากับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่ไม่อาจขัดขืน ผ่านเครื่องมือหลักๆ คือการรื้อฟื้น/สร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำ ชับเน้นศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ทางสังคม/วัฒนธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อตอบสนองเปลี่ยนแปลง ยังผลให้อัตลักษณ์พื้นถิ่นภาคใต้ที่ถูกนำเสนอในบันเทิงคดีที่นำมาศึกษาเป็นอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหล ทับซ้อนขึ้นอยู่กับเงื่อนไข สิ่งแวดล้อม และประโยชน์ที่ท้องถิ่นจะได้รับจากอัตลักษณ์หนึ่งๆ หรือหลายๆ อัตลักษณ์ผสมผสานกัน เช่น การนำเสนอว่าอัตลักษณ์ความเป็นคนใต้ไม่จำเป็นต้องยึดติดกับพื้นที่ทางกายภาพ (physical space) ก็ได้ เพราะในพื้นที่ทางความคิดหรือความทรงจำ (mental space) อัตลักษณ์ความเป็นใต้ก็สามารถแสดงตัวตนและอำนาจของอัตลักษณ์ได้

การเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงพื้นที่นี้ ยังผลให้คนได้พลัดถิ่นสามารถดำรงความเป็นได้อยู่ในเมือง ในกรุงเทพฯ และในภูมิภาคอื่นๆ ได้

ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงพื้นที่ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นความสามารถปรับตัวของท้องถิ่นในสถานการณ์ที่พวกเขาจำใจต้องออกจากบ้านทั้งเพื่อแสวงหารายได้นอกภาคเกษตรและเพื่อเข้ารับการศึกษาสมัยใหม่ คนได้พลัดถิ่นเหล่านี้ถูกผูกโยงเข้าด้วยกันผ่านประวัติศาสตร์ ความทรงจำ เรื่องเล่า จินตนาการเรื่องพื้นที่ที่กายภาพ กระทั่งก่อให้เกิดชุมชนคนได้ในจินตนาการ และชุมชนคนได้นอกภูมิภาคมากมาย

ผู้วิจัยยังพบว่าประวัติศาสตร์และความทรงจำเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่บันเทิงคดีพื้นถิ่นได้นำเสนอเพื่อทบทวนหรือฟื้นฟู และสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นปฏิกิริยาตอบโต้ที่เกิดขึ้นหลังจากเกิดความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน บันเทิงคดีพื้นถิ่นได้ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ได้วิพากษ์/ปฏิเสธการสร้างประวัติศาสตร์กระแสหลักที่เข้ามาลบล้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้เลือนหาย พร้อมๆ กันนั้นก็พยายามหรือฟื้นฟูความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่ ตำนานวีรบุรุษ รวมทั้งเรื่องเล่าเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรมาสร้างอดีตของท้องถิ่นให้กลับมามีชีวิตโลดแล่นขึ้นอีกครั้ง ประวัติศาสตร์/ความทรงจำจะมีความหมายต่อการยึดโยงคนได้พลัดถิ่นให้สามารถดำรงความเป็นคนได้เหนือพื้นที่กายภาพดังกล่าวแล้ว ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ตอกตรึงคนได้ในพื้นที่บางส่วน (เช่น คนแก่) ให้ยึดติดนิ่งอยู่กับจินตนาการอันสวยงามหรืออยู่ในท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

ในด้านภูมิปัญญา การวิจัยพบว่าบันเทิงคดีภาคใต้ โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในฐานะอัตลักษณ์ที่พึงปรารถนาของชนบท เป็นภูมิปัญญาทางเลือกของท้องถิ่นสมัยใหม่ มีการเสนอภาพของภูมิปัญญาด้านการแพทย์ ด้านศิลปะการแสดง ด้านอาชีพ แต่อัตลักษณ์ทางภูมิปัญญาที่ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว วรรณกรรมวิพากษ์ทัศนะที่มองหรือยึดมั่นภูมิปัญญาว่าเป็นของแท้ดั้งเดิมที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ หันไปนำเสนอลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง การสร้างใหม่ หรือปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย ด้วยความเชื่อว่าจะทำให้ท้องถิ่นสามารถใช้ภูมิปัญญาเป็นอาวุธในการต่อสู้กับวาทกรรมครอบงำ สามารถยกระดับความรู้ท้องถิ่นขึ้นมาเท่าเทียม หรือเหนือกว่าความรู้สมัยใหม่ได้

การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นได้ผ่านทางการนำเสนอภูมิปัญญาที่ปรับเปลี่ยนจึงเป็นการสร้างอำนาจให้ความรู้ หรือเป็นการเมืองของความรู้ที่ท้องถิ่นใช้ขับเคลื่อนเกี่ยวกับความรู้กระแสหลัก ซึ่ง

เมื่อพิจารณาจากบริบททางสังคมก็จะพบว่าน่าจะเป็นผลสะท้อนกลับของการที่ความรู้สมัยใหม่ไม่อาจตอบสนองการดำรงชีวิตที่เป็นจริงในท้องถิ่นได้ การศึกษาสมัยใหม่แม้จะเข้าถึงได้ง่ายขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา แต่ก็สร้างองค์ความรู้ที่ไม่สัมพันธ์กับท้องถิ่น ขณะที่การแพทย์ก็ยังเป็นพื้นที่การบริการจากภาครัฐที่เข้าถึงยาก วรรณกรรมกลุ่มนี้จึงหันกลับไปยังภูมิปัญญาท้องถิ่น รื้อฟื้น แสดงให้เห็นถึงศักยภาพ เพื่อนำเสนอเป็นทางออกจากปัญหาและความรู้ทางเลือก

นอกจากนั้น อุดมการณ์พื้นถิ่นได้ที่เสนอผ่านภูมิปัญญา ยังเป็นที่มาของอำนาจท้องถิ่นผ่านการใช้และแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพเชิงประจักษ์ และระบบศีลธรรมของภูมิปัญญาในสถานการณ์ที่สังคมไทยถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นสังคมเสื่อมศีลธรรม ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้อุดมการณ์เชิงศีลธรรมกดขี่ความรู้ หรืออำนาจแบบอื่นๆ ได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้จึงเป็นวาทกรรมโต้กลับการครอบงำ ที่หยิบฉวยเอา "ความรู้" ซึ่งเคยเป็นเครื่องมือของผู้ครอบงำมาใช้ตามแนวคิดของเอ็ดเวิร์ด ซาอิด

วรรณกรรมกลุ่มนี้ยังได้วิพากษ์อุดมการณ์ความเป็นคนใต้ที่แสดงออกผ่านค่านิยมตายตัว เช่นความเป็นคนรักศักดิ์ศรี ความเป็นนักเลง ความเป็นคนหัวหมอก ความรักพวกพ้อง ซึ่งนักวิชาการด้านคติชนวิทยาได้เคยเสนอไว้ และกลายเป็นภาพแทนของความเป็นคนใต้ในความรับรู้ของสังคม โดยเฉพาะบันเทิงคดีที่เขียนขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาพยายามสาธิตให้เห็นถึงภัยของการยึดมั่นกับอุดมการณ์ที่แข็งตัวว่าไม่สามารถสร้างศักยภาพให้ท้องถิ่นได้ในสังคมสมัยใหม่ได้

ขณะเดียวกัน บันเทิงคดีภาคใต้ในช่วง พ.ศ.2522-2546 ยังนำเสนอภาพการต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยๆ ในบริบทของสังคมภาคใต้เองด้วย ด้วยเฉพาะกลุ่มมลายูมุสลิม กับกลุ่มไทยพุทธ แสดงให้เห็นถึงการนิยามความหมายพื้นที่ที่เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงเพื่อประนีประนอมให้ทั้งสองกลุ่มยังสามารถอยู่ร่วมกันต่อไปได้อย่างสันติสุข ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นจริงในบริบททางสังคมของภาคใต้ตอนกลางที่กลุ่มชาวมลายูมุสลิม ชาวจีน (พ่อค้า) และชาวไทยพุทธอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว ผสมผสานอัตลักษณ์ที่หลากหลายเข้ากันจนกระทั่งมีคำเปรียบเปรยว่า คนภาคใต้ตอนกลางเป็นทั้งพุทธ มุสลิม และจีน อยู่ในตัวตนของคนเดียวกัน

อย่างไรก็ดี การศึกษาายังได้พบว่า อัตลักษณ์ความเป็นพื้นถิ่นได้นั้นมักจะนำเสนอผ่านความเป็นชาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ชายเป็นพื้นที่ของความเป็นได้ เมื่อผู้หญิงถูกนำเสนอในฐานะผู้หญิงท้องถิ่นสมัยใหม่ จึงมักจะมีเกณฑ์วัดว่าสามารถลอกเลียนผู้ชายได้เหมือนเพียงใด อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงสมัยใหม่เหล่านี้ก็เป็นพวก "ผิดเพศ" ที่ไม่สามารถเป็นเพศใดเพศหนึ่งได้ ได้แก่ เคลื่อนไหวไปมาระหว่างความเป็นเมีย/แม่ และความเป็นผู้ชาย ทำให้ภาพแทนผู้หญิงได้ที่บ้านเชิงคตินำเสนอเป็นผู้หญิงที่ต้องแบกรับภาระทั้งในบ้านและนอกบ้าน

การปะทะสังสรรค์ที่ท้องถิ่นภาคใต้มีต่อคนอื่น กลุ่มอื่น สังคมอื่น และคนอื่น กลุ่มอื่น สังคมอื่นมีต่อท้องถิ่นภาคใต้ ทำให้เกิดอัตลักษณ์พื้นถิ่นใต้ที่เคลื่อนไหวและทับซ้อน อัตลักษณ์ของพื้นถิ่นใต้จึงมิใช่อัตลักษณ์ที่นิ่งแน่นอนและตายตัวอีกต่อไป แต่เป็นผลผลิตของการปะทะ ประสาน ยอมรับ ต่อรอง ประนีประนอม และปรับเปลี่ยนที่เคลื่อนไหวไปตามบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งยังเชื่อมโยงกับการสร้างอำนาจทางวัฒนธรรม ความรู้ และให้ความหมาย ประวัติศาสตร์และความทรงจำ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อัตลักษณ์ความเป็นคนใต้ได้ถูกยกระดับเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางวัฒนธรรม ที่ไม่มีพรมแดนที่แน่ชัดหรือตายตัวอีกต่อไป แต่เคลื่อนไหวไปมาเหนือพื้นที่กายภาพเหนือภูมิภาคเหนือเขตการปกครอง การยอมรับหรือเข้าใจการปรับเปลี่ยนพรมแดนทางวัฒนธรรมเช่นนี้ทำให้เข้าใจว่าท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้ถูกกระทำเสมอไป แต่ยังสามารถพลิกโอกาสพลิกสถานการณ์ขึ้นมาเป็นผู้กระทำได้อีกด้วย

ข้อค้นพบที่ว่าบ้านเชิงคติของนักเขียนภาคใต้ได้พยายามเปิดเผยและวิพากษ์การครอบงำของวัฒนธรรมส่วนกลาง และมุ่งสร้างอัตลักษณ์ภาคใต้ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ทำให้สามารถปลงล้างข้อกล่าวหาที่ว่าวรรณกรรมของนักเขียนท้องถิ่นใต้ติดกับดักคู่ตรงข้าม ระหว่างชนบท/เมือง ท้องถิ่น/รัฐ ชาวบ้าน/นายทุน-เจ้าหน้าที่รัฐ จนกระทั่งตัวบทวรรณกรรมภาคใต้ได้สร้าง "ท้องถิ่นในจินตนาการ" ขึ้นมาโดยขาดพื้นฐานความเป็นจริง ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาท้องถิ่นอย่างที่นักเขียนมุ่งหวังได้ นอกจากนั้นก็ยังอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่จะทำให้ตั้งสังเกตได้ว่า บางทีกับดักคู่ตรงข้ามหาใช่วางอยู่ที่ตัวบทวรรณกรรมไม่ แต่อยู่ในกระบวนทัศน์หรือกรอบความคิดของนักวิจารณ์หรือนักวิชาการวรรณกรรมเอง

ข้อเสนอแนะ

ในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา วรรณกรรมแสดงอัตลักษณ์อีสานพื้นถิ่นถูกสร้างสรรค์ขึ้นในท้องถิ่นอื่นๆ เช่น ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคกลาง จำนวนมากไม่แพ้ทางภาคใต้ โดยเฉพาะภาคอีสานซึ่งเป็นท้องถิ่นที่ถูกมองว่าด้อยพัฒนาและยากจนกว่าท้องถิ่นอื่นๆ นั้นมีนักเขียนที่โดดเด่นในการสร้างสรรค์งานบันเทิงคดีสะท้อนอีสานพื้นถิ่นหลายคน เช่น สมคิด สิงสง อุดร ทองน้อย คำพูน บุญทวี เขียม ทองน้อย ยงค์ ยโสธร ฟอน ฝ้ายฟาง ชัชวาล โคตรสงคราม มาโนช พรหมสิงห์ จึงน่าสนใจเป็นพิเศษว่านักเขียนท้องถิ่นในภูมิภาคที่ถูกมองว่าลำบากยากจนเป็นอันมากอย่างภาคอีสานนั้น ได้สร้างสรรค์บันเทิงคดีอีสานพื้นถิ่นด้วยมุ่งหมายให้แสดงบทบาทต่อท้องถิ่นอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหากใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่ๆ ดังเช่นที่ผู้วิจัยได้ทดลองใช้ทฤษฎีหลังอาณานิคม โดยใช้อัตลักษณ์เป็นประเด็นศูนย์กลางในงานวิจัย อาจทำให้วรรณกรรมอีสานพื้นถิ่นภาคอีสานพื้นถิ่นชีพขึ้นมาจากสถานะของ “คำร้องทุกข์” ที่ถูกตรึงเอาไว้กับแนวคิดแบบเพื่อชีวิตมานาน